

חבר
הנאמנים
של
תנועת
בית יעקב

מדי שבת בשבתו פרשת וישלח

נתיבות בחינוך מידות ומעשים

שיח לפרשת השבוע

הרב בנימין שצ'רנסקי שליט"א

הפחד הטוב

הַחֲנֻנִי, הַמְשִׁירָת אֶת לְקוּחֹתָיו בְּהִבָּעַת פְּנִים חֲמוּצָה, וּמְגִישׁ לָהֶם אֶת הַמִּצְרָכִים בְּקֶצֶר רוּחַ - הָאֵם מַעֲלָה הוּא בְּדַעְתּוֹ אֵיךְ בְּדִיּוּק הִיָּה מְרַגֵּשׁ, אֲלֶמְלֵא פִקֵּד אִף קוֹנֵה אֶחָד אֶת חֲנוּתוֹ; תִּלְמִידָהּ, הַ"מְאַשִּׁימָה" אֶת מוֹרְתָהּ בְּפִשְׁלוֹן הָאֶחָרוֹן שֶׁלָּהּ בְּבַחְיָנָהּ, הָאֵם דְּמִיָּנָה אֶת עֲצָמָהּ פֶּעַם אַחַת חִיָּה חִיִּים מְשֻׁחָרְרִים לְחִלּוּטִין מַעַל בֵּית-הַסֵּפֶר וּמִהַסְמָכוֹת הַ"תְּקִיפָה" שֶׁל מוֹרְתָהּ? הָאֵשָׁה, הַרוֹטְנֶת עַל כִּי שִׁכְנָתָהּ "מְנַצֶּלֶת" אוֹתָהּ, בְּבוֹאָהּ לְלוֹת מִמֶּנָּה מְצַרְכֵי בֵּית שׁוֹנִים בְּשַׁעַת דִּחְק - הָאֵם הִיָּתָה מוֹכֵנָה לְגוֹר בְּבִית בּוֹדֵד, מְרַחֵק מִשְׁכּוֹנָה פְּלִשְׁהִי מְרַחֵק שְׁלֹשׁ שָׁעוֹת נְסִיעָה? אֵיךְ צִרְךָ לְפָרֵט אֶת הַתְּשׁוּבוֹת; הֵן יְדוּעוֹת וּמוֹכְנוֹת מְאֻלְיָהֵן. אֵם כּוֹ, מִדּוּעַ כֹּה רַבִּים הֵם הַחֲנֻנִים קֶצְרֵי הַרוּחַ, הַתִּלְמִידוֹת הַנְּזוּפוֹת, הַנְּשִׂימ הַרוֹטְנוֹת?

עֲבָדָה הַיָּא, שְׁאֲלֶמְלֵי הִיָּה הַחֲנֻנִי מִפִּיר תּוֹדָה לְקוֹנֵים, הַפּוֹקֵדִים אֶת חֲנוּתוֹ, הִיָּה מְשִׁירָת אוֹתָם בְּמֵאוֹר פְּנִים וּבְשִׁמְחָה, גַּם אֵם יִכְבְּדוּ עֲלֵיו לְעֵתֵים. לוֹ הִיָּתָה תִּלְמִידָהּ מִפִּירָה תּוֹדָה לְמוֹרוֹתֶיהָ, שֶׁהֶעֱנִיקוּ לָהּ אֶת הַנֶּכֶס הָאֲנוּשִׁי הַיֶּקֶר מִכָּל הַלֵּא הוּא דַעַת וּמוֹסָר, לֹא הִיָּתָה מַעֲלָה עַל דַּעְתָּהּ אֶפְשָׁרוֹת לְתַלּוֹת אֲשֶׁמָּה בְּמוֹרָה מִמוֹרוֹתֶיהָ. לוֹ הִיָּתָה הַשְׁכָּנָה אֶסְרִית תּוֹדָה לְשִׁכְנוּתֶיהָ, אֲשֶׁר הִיא עֲצָמָה נְעֻזָּת בָּהֵן מִדֵּי פֶּעַם בְּפֶעַם, הִיָּתָה חֲשָׁה סְפִיק וְשִׁמְחָה, בְּבוֹאָהּ לְהַחֲזִיר טוֹבָה לְשִׁכְנוּתֶיהָ.

הַפֶּרֶת הַטוֹב הִיא רְגֵשׁ טְבָעִי בְּלֵב כָּל אָדָם, הַמִּפִּיר אֶת מְקוֹמוֹ וְיוֹדֵעַ אֶת מְגַבְלוֹתָיו וּמְבִינ, כִּי אֵין קִיָּם לְמִין הָאֲנוּשִׁי, וְאִף לֹא לְשׁוֹם מִין אֲחֵר, אֵם אֵין הָאֶחָד נְעִזָּר בְּזוּלָתוֹ, וְיוֹדֵעַ לְזַכֵּר עֲזָרָה זוֹ וְלִהְיֶרֶךְ אוֹתָהּ וְלִהְשִׁיב עָלֶיהָ טוֹבָה תַּחַת טוֹבָה. עַל-כֵּן אָמַר הַסֵּפֶא מְסַלְבּוֹדְקָה: "מִדָּה זוֹ שֶׁל הַפֶּרֶת הַטוֹבָה אֵינָה לְפָנִים מְשׁוֹרֵת הַדִּין, אֲלֵא מִהַרְגֵּשְׁתֶּם הַטְּבָעִית וּמִחוּבָתֶם שֶׁל כָּל בְּנֵי הָאָדָם, לְרַבּוֹת רְשָׁעֵי הָעוֹלָם, וּמִי שְׁאֵינּוּ מְדַקְדָּק בָּהּ, רוֹאִים בּוֹ יְרִידָה וּפְגָם בְּכָל מְדַרְגוֹת אִשִּׁיּוֹתוֹ".

עֵינֵינוּ הַרוֹאוֹת בְּמַצִּיאֹת עַד כְּמָה מְעֻזָּתָהּ הִיא אִשִּׁיּוֹתָם שֶׁל פְּנֵי טוֹבָה, עַד כִּי מְעוֹרְרֵי חֲמָלָה הֵמָּה. מִיָּהוּ שְׁאֵינּוּ מִפִּיר בְּטוֹבָה, שֶׁעֲשָׂה עִמוֹ פְּלוֹנִי? מִי שֶׁגָּס לְבוֹ בְּזוּלָתוֹ וּמְזוּלָל הוּא בְּחִסְדּוֹ וּמְתַנָּאָה לְרֵאוֹת עֲצָמוֹ עֲלִיוֹן כָּל-כָּהֵן, עַד כִּי אֵין אָדָם בְּעוֹלָם, שֶׁיִּכּוֹל לְגַמֵּל טוֹבָה לְכָל-יְכוֹל שְׁפָמוֹתוֹ. לְכַאוֹרָה "הַכָּל מְגִיעַ לוֹ", וְהַדְּבָרִים הַנְּעֻשִׂים לְמַעַנּוֹ "טְבָעִים", לְאוֹ בְּגֵר טוֹבָה הֵם. הַחֲנֻנִי קֶצֶר הַרוּחַ חוֹשֵׁב, שֶׁהַלְקוּחוֹת מְגִיעִים לְחֲנוּתוֹ, כִּי הֵם תִּלְוִיִּים בְּאֶסְפָּקָה שְׁלוֹ; הַתִּלְמִידָהּ הַנְּזוּפָה סְבוּרָה, שֶׁהַמוֹרָה חִקֵּת לְדַאֵג לְהַצְלָחָתָהּ הַמְּלֵאָה בְּכָל בְּחִינָה, שֶׁהִרִי "זָה תְּפִקְדָּהּ", וְהָאֵשָׁה הַרוֹטְנֶת אוֹמְרָת, שֶׁכָּל אֵשָׁה חִקֵּת לְדַאֵג לְאֶסְפָּקָה הַסְּדִירָה בְּבִיתָהּ, אֲבָל לֹא בְּבִית שִׁכְנָתָהּ...

הפחד

פרשת וישלח פותחת בתאור ההכנות של יעקב אבינו לפגישה עם עשיו אחיו לאחר שנות פרדה ועוינות. יעקב מתכנן את הפגישה בפרטי־פרטים הרשומים בדקדקנות, ומעידים, כי מראש חישב יעקב אבינו באומץ־לב את כל האפשרויות הנעימות יותר והבלתי נעימות הצפויות לו ממפגש זה. תכניות אלה הוכנו ללא מורא ופחד אלא מתוך שיקולים מרחיקי־ראות, אשר עליהם המליצו חז"ל לכל יחיד. ולכל כולל, הנערך לקראת עימות עם יריב. ורק פעם אחת ויחידה נאמר: "וירא יעקב מאד ויצר".

פרש בעל "תפארת יהונתן": היה מיצר ודואג על רגש היראה ומורך הלב שקיננו בו. "פחדו בציון חטאים". הירא ושלם אינו מפחד משום דבר. ואף החוזה מלובלין פרש כך: "וירא יעקב - פחד מעשו, אבל מיד "ויצר לו" על פחדנותו אחרי הבטחת ה' "ושמרתיו בכל אשר תלך". והרחיב את הדברים פרוש "אורח לחיים" באמרו: "וירא יעקב מאד ויצר לו" - יעקב נתקף במורא, אך מיד התחרט על כך וצר היה לו, הכיצד נתירא מפני מישהו חוץ מה' יתברך? לפיכך גם אמר: "הצילני נא מיד אחי מיד עשו, כי ירא אנכי אותו (פס' יב) - אם עדיין מתירא אני מפני עשו, הרי משמע שעדיין אינני בתכלית השלמות, ואם כן עלי לבקש על עצמי: "הצילני נא".

כי זאת לדעת: רגש היראה לכל גווניו ולכל בטוייו הוא אחד הכוחות הכבירים ביותר הפועלים באדם ומפעילים את החיים על פני כדור־הארץ. ילדים קטנים, שאינם יודעים לפחד מאש ולחשוש מפני נפילה ולהרתע מפני מקום בלתי בטוח־נתונים בסכנה מתמדת, לחרדת לב הוריהם: שמא ישחק הילד בגרורות ויצית אש, ואולי יטפס על מעקה־המרפסת, ומי יודע, אם חלילה לא ינסה לנבור במעמקי בור פתוח ועוד ועוד. הוֹי אומר: רגש הפחד הוא, בעצם, אינסטינקט החיים. ומי שאין בו פחד, ממילא אינו מבין את ערך־החיים.

אבל רגש הפחד הוא גם ממנווני החיים וממשתק־הפעילות: "ממפסידי הזריזות הוא־רוב הפחד וגודל המורא מן הזמן ותולדותיו. כי פעם יירא מהקור או מהחום, ופעם מהפגעים, ופעם מן החלאים, ופעם מן הרוח, וכן כל כיוצא בזה. הוא הענין שאמר שלמה עליו השלום (משלי כו יג): "אמר עצל, שחל בדרך, ארי בין הרחובות". וכבר גינו חכמינו זכרונם לברכה המידה הזאת, ויחסוה אל החטאים ומקרא מסיעם, דכתיב (ישעיה לג יד): "פחדו בציון חטאים, אחזה רעדה חנפים", עד שאמר אחד מן הגדולים אל תלמידו, בראותו אותו מתפחד: חטאה את! (ברכות סא), אלא על זה

נאמר (תהי' לז ג'): "בטח בה' ועשה טוב, שכון ארץ ורעה אמונה" (מסילת ישרים, בבאור מפסידי הזריזות).

בענין זה טבע רבי נחמן מברסלב את אמרתו הנפלאה: "העולם הזה הוא גשר צר מאד, ויש לעבור עליו ולהזהר מאד, והעיקר לא לפחד כלל".

העיקר לא לפחד כלל. דומה, כי חיינו היו בריאים ומאושרים לעולם, אלמלי הזדמרו בלבנו מלים אלה ללא הרף, תמיד תמיד, יומם וליל, בכל עת ובכל שעה, בכל מקום ובכל זמן. העיקר לא לפחד כלל. כשמקבלת את ציון בינוני, אעפ"י שצפית לציון גבוה, אל תשברי ברוחך, אל תפחדי בשעת כתיבת מבחן, ואל תחששי מפני הציון של המבחן הבא, אל תזלזלי במורה ובלומודים. את עושה את המוטל עליך, עברי, את הגשר בזהירות, והעיקר לא לפחד כלל. כשעומדת את לפני פגישה גורלית עם מפקחת או עם מנהלת, הכיני עצמך בתבונה ובאומץ, אבל אל תפחדי, והעיקר לא לפחד כלל. כי "הבוטח בהש"ת אינו דואג ואינו מפחד, כמו שכתוב (ישעי' יב ב'): הנה קל ישועתי, אבטח ולא אפחד" (ספר מצות הבטחון). כשעומדת את לפני בדיקה רפואית חשובה, השתדלי לשמור על מנוחת הנפש, אל תתפסי לבהלה ואל תתמכרי למתח ולפחדים, זכרי היטב ואל תשכחי: "העיקר לא לפחד כלל", שנאמר: "אני שכבתי ואישנה, הקיצותי כי ה' יסמכני" (תהי' ג' ו'). הוא ממצות הבטחון, שכל כך היה בוטח בשם, אף בעת צרותיו הגדולות היה ישן לבטח והיה קם בבטחון" (ספר מצות הבטחון).

הפחד מפני פגעי זמן ובעיות שעה ויסורי חלד הוא לעצמו מחלה קשה. הפחד מבטא חולשה פנימית, בריחה דמיונית ומסוכנת מפני המציאות. הפחד אינו פותר שום בעיה ואינו מרפא שום מכאוב. אדרבא: הוא מגדיל בעיה של מה בכך במיקרוסקופ הדמיון והשגעון, עד כי עלול המתמכר לפחדיו לפחוד מפני הד קולו שלו בעצמו. הוא מציג כל כאב פעוט בזכוכית מגדלת מטילה אימים, עד כי שן כואבת בפה עלולה להדמות בעיני פחדן כגידול־ראש מסוכן. את הגשם יראה הפחדן כאסון טבע ואת השמש כאות מבשר רעות. חשכת הלילה תצטיר בעיניו כצינוק מחניק, ואור היום יהיה בעיניו מכשיר תאורה מסנוור ומשחית־ראיה. כללו של דבר: הפחדנות מחלחלת באבריו של אדם כמחלה קטלנית, ומוחו של הפחדן פועל באופן מעוות עד טרוף חלילה. לכך נאמר: "חרדת אדם יתן מוקש" (משלי כט כד). החרדה שיחרד האדם היא חטא נפשו, ונותן מוקש, ומגברת האויב, ומקרבת הצרה עליו, כי ראוי לאדם שאל יחרד מזרוע בשר ודם, ויכין יראת לבו בה'. ובוטח בה' ישוגב מן הצרה בשכר הבטחון, אעפ"י שהיתה הצרה ראויה לבוא עליו". (רבנו יונה).

אמנם כן הוא. העולם הזה הוא גשר צר מאד, זרוע מוקשים אין־סוף ומכשולים אין־מספר. לבני־הנעורים נדמה, כי המבחנים והציונים הם השלב הקשה ביותר בחיים, ולאחר סיום הלימודים נדמה, כי קבלת משרה היא השלב המר ביותר. לאחר שבונה אדם את ביתו, נוכח הוא לדעת, עד כמה מגוחכות היו בעיות הנעורים לעומת קשיי המציאות: בעיות פרנסה כבדות ומעיקות, שאלות בריאות מדאיגות, יחסים כאובים בין אדם לחברו ועוד, ועוד.

פעמים רבות אין אדם יודע להשית עצות בנפשו, התשובה על הבעיות נראית רחוקה או בלתי־אפשרית לחלוטין, וההתמודדות קשה מנשוא, מכריעה את הגוף ושוברת את הנפש. ואף על פי כן עובדה היא, שראשית הפתרון נתונה

על־פי דברי הרב דסלר, עלול הלה מהשכבה עקום זה להוביל את האדם למסקנה הקיצונית, שאפלו הוריו אינם ראויים להפרכת הטובה שלו, שהרי ממילא בדרך הטבע נטע הקב"ה אהבה בלב האדם לכניו ורצון אישי להשקיע בהם את כל הונו ואונו, למען יגדלו ויצליחו. הני אומר: ההורים מפיקים טובה ממסירותם לבניהם, רואים הם נחת בילדים נבונים ומקשורים, ולעתים אף נדרשים לטובתם ולעזרתם. לפי תפיסה מרשעת זו מיטיבים ההורים לבניהם פדי להקטב ההגאה לעצמם. ממילא "אין מקום" להפרכת תודה.

ירדה תורתנו הקדושה לסוף דעתו של אדם, והפירה היטב, לאן עלולים להוביל אותו שקולי הדעת ה"עצמאיים" והמתחכמים. על־כן חיבה התורה את הבריות במצוות פבוד הורים, שנגזרת מן הסתם "מובנת מאליה" לאנשים רבים מאד בעולם, למעט את כפויי הטובה, כמובן. לכה כותב בעל "ספר החנוה": "משרשי מצוה זו, שראוי לו, לאדם, שיפיר ויגמל חסד למי שעשה עמו טובה, ולא יהיה נבל ומתנכר וכפוי טובה, שזו מדה רעה ומאוסה בתכלית לפני אלקים ואנשים, ושינתן אל לבו, כי האב והאם הם סבת היותו בעולם, ועל־כן באמת ראוי לו לעשות להם כל פבוד וכל תועלת שיוכל, כי הם הביאוהו לעולם, גם יגעו בו כמה יגיעות בקטנותו, וכשיקבע זאת המדה בנפשו, יעלה ממנה להכיר טובת הקל, ברוך הוא, שהוא סבתו וסבת כל אבותיו עד אדם הראשון, ושהוציאו לאור העולם וספק צרכיו כל ימיו והעמידו על מתנתו ושלמות איבריו ונתן בו נפש יודעת ומשפלת, שאולוא הנפש, שחננו הקל, יהיה פסוס פפרד אין הביו, ויעריה במחשבתו כמה וכמה ראוי לו להזהר בעבודתו ברוך הוא".

אבל פדי לפתח באדם רגש אנושי עדין ויקר זה של הפרכת תודה לא רק כלפי המיטיבים עמו בידעין ובמכון, צנתה אונתנו בהפרכת הטוב לכל הדברים בבריאה, אפלו לדרגת הדומם, שאינו חש ממילא ברגשי אנוש כלפיו:

"בירא דשתית מנייה מיא - אל תשדי ביה קלא" ("בבא קמא") [בור ששתית ממנו מים, אל תזרק לתוכו צרו]. היבנו בהפרכת הטוב אפלו לדומם, אף־על־פי שאינו טורח עבירנו, ובנדאי לא תתכן בו פונה להיטיב. חז"ל למדונו בזה, שחייב הפרכת הטוב אינו מתנה בכונותו וטרדותו של הנותן כלל, אלא שחובה היא על המקבל משום שקבל, ותו לא" ("מכתב מאליהו").

ואף הסבא מסלבודקא היה אומר: "רגלים הבריות לחשב, שהתגמול בעד חסד, שאדם מקבל מחברו, צריה להיות בהתאם לערה החסד והטובה, כי אי אפשר לדרש, ששעור השקר יעלה על מדת הטובה, אולם בתורה ובדברי חז"ל אנו רואים השקפה אחרת לגמרי, שבעד כל טובה, שאדם מקבל מחברו, אין שעור לגמול ולשעבוד, שהוא חייב לו במשהו כל מיי חיו ולדורי דורות!"

אם־כן, יאמר אדם בלבו: 'ניחא, בעד כל טובה, שמקבל אני, חייב אני בהפרכת טובה, אבל מיי מבקש "טובות מיתרות"? אמןם כל ה"טובות המיתרות" שבעולם לעתים קרובות הן מקור לזוהמים רויי מתח בין הנותן ובין המקבל. אף טבעי הוא, שאם מקשקשת אחות קטנה קשקושים אחרים במחפרת אחותה הגדולה מתוך מחשבה תמימה "לקשט" את דף המחפרת, מצפה היא לשבח ולא לתגובה הזועמת: "מיי מבקש טובות ממך?"; ואם מחליפה חברך את מקומה פדי לאפשר לחברה, שישבה קדם באותו מקום, לשבת קרוב יותר ללוח ולראות טוב יותר את הפתוב עליו, הריהי נדהמת

ואף גדולה מזו היתה מדתו של משה רבנו, בהפירו טובה לא רק ליתרו, אשר הכניסו לביתו, אלא לכל ארץ מדין, שחי בה שנים אחדות, כאלו יש משום מעשה חסד מצד ארץ כלשהי בעצם "הספנתה" למגוריו של אדם זה או אחר בגבולותיה. וכה פתוב במדרש רבא לפרשת "מטות": "וישלח אותם משה" - אמר הקב"ה למשה: "נקם נקמת" - אתה בעצמך, והוא משלח אחרים? אלא מפני שנתגדל בארץ מדין, אמר: 'אינו בדין, שאני מצר למי שעשה בי טובה'. המשל אומר: "בור ששיתית ממנו, אל תזרק בו אבן". הן הקב"ה בכבודו ובעצמו אומר למשה: "נקם נקמת מדין" - אתה בעצמך, ומשה רבנו, נאמן ביתו של האלקים, איננו יוצא בעצמו למלא את הצו מפני עמק ההרגש של הפרת הטוב, הפועם בו שנים רבות לאחר שפך עזב את מדין!

בכל דור ודור קמו לעם ישראל מנהיגים וקדושי עליון, אשר קבלו עליהם את תורת משה רבנו - תרתי משמע. את תורת מדותיו של משה רבנו למדו ושגנו והגשימו בפעל כמו את התורה, שמסר מפי אלקים בסיני. בספר "שטה מקצת" נזכר ספורו של רבי יוסף אבן מגאש על מורו ורבו, הרי"ף, אשר נדפן לבית מרחץ, ונהנה מן הפרחצאות בו, שהבריא את גופו. לימים ירד מנכסיו בעל המרחץ, עד כי נשו בו בעלי חב, ובקשו לתבע אותו לדין בבית דינו של הרי"ף. נענה הרי"ף ואמר: "לא אדון ולא אורה במרחץ הזה, לפי שנהייתי ממנו!"

וממי למדו כל הגדולים והחסידים? ממי שאמר והיה העולם; הנופח נשמת חיים בכל היצורים; הן את כל ברואי ברחמים; הנותן בהם כח תנועה על פני האדמה, אשר פרש תחת רגליהם; הגולל להם אור מפני חשך וחשך מפני אור. אף הוא בכבודו ובעצמו מכיר תודה לבריות, אשר ברב רחמיו הוא בכבודו ובעצמו נתן בהם חיים.

למי אמר הקב"ה: "זכרתי לך חסד נעורך, אהבת פלולותך, לקתך אחרי במדבר"? לבני העם, אשר בגדיהם התגהצו מאליהם, ונעליהם "צמחו" בקצב צמיחת רגליהם; לדור, שקבל מזונו מידי שמים, והיה פטור מקללת "בזעת אפיך תאכל לחם" במשך ארבעים שנה! לאנשים, שיכולים היו לטעם כל טעם שאותה נפשם בלא להשקיע דקה אחת בקניית מוצרי מזון, בהכנת תבלינים, בברירת מזון, בבשול ובאפייה! ואף-על-פי-כן כותבת התורה: "ויענה וירעבה ויאכלה את הקמן". מפני מה? שסוף כל סוף העין לא ראתה וחוש המשוש לא הרגיש את הבשר, את הדגים והיין. בשל חסרון הנאה זה קוראת התורה לחיי תענוגים אלו "ענוי" ו"רעב" (על-פי הספר "הליכות חיים").

לכאורה נדמה: הרי לאמתו של דבר כל אחד מפיר טובה במדה זו או אחרת לפחות למיטיביו. דומה, שאפלו אנשים מנוצרים מתורה וממצוות, המנהלים ארח חיים מתפקד, יש בהם עדין מדה טובה זו של הפרת טובה, המתחבט מהגיון אנושי פשוט ומתקנות חברתיות בסיסיות, וכבר תאר הרב דסקל יצ"ל: "בנים, שנתקו מעל צוארם על מלכות שמים, הם אינם מקיימים מצוות שבין אדם לחברו, משחתים בגלל וקמס וכד', בכל זאת מכבדים הם את אביהם ואמם בהדור, ומוכנים להקריב הרבה משלהם על מנת להנעים להוריהם את חיייהם".

מדוע, בעצם, מתייב ההגיון האנושי מדה של הפרת תודה? מטעמים הגיוניים, כמובן. עבדה היא, שאין אדם יכול להתקיים בכחות עצמו בלא להדרש לזולתו בשום ענין שבעולם. חולה

שעדיין לא השגתי את תכלית השלמות, ואם כן עלי לבקש על עצמי: "הצילני נא"...

(רבי אברהם מזלוטשוב)

קטנתי מכל החסדים (כב, יא)

החסדים שעושה אתנו הקב"ה מביאים לידי הכנעה, בוש ושלמות, כי מבינים אנו, שאיננו ראויים לחסד שגמל אתנו. לא כן אצל הגויים, כשעושה עמהם הקב"ה חסד, הם מתיימרים לחשוב, שכוחם ועוצם ידם עשו להם זאת, ועוד מתגאים בכך. וזה שנאמר: "חסד לאומים חטאת", החסד שעושים אתם מכשילם בחטאת.

(רבי יהודה אריה לייב מגור)

אתה מוצא בבני-אדם, מכיון שעזר להם הקב"ה לעלות לגדולה, מיד הם בועטים בו כביכול וסוברים, כי חכמתם הועילה להם, כוחם ועוצם ידם עשו להם את כל החיל. לא כן יעקב אבינו שאמר "קטנתי מכל החסדים", החסדים מקטינים אותי בעיני עצמי. ככל שמשפיע עלי הקב"ה חסדים, הריני נכנע יותר ברוחי, כי עם החסדים נחשפת יותר גדולת ה' - ומה מאד אפס אני לעומתו.

(רבי שמואל מסלונים)

הצילני נא מיד אחי מיד עשו (כב, יב)

הצילני מאיש הנראה כלפי חוץ כידידי, אחי ורעי, אולם באמת בפנימיותו הוא עשו.

(רבי חיים מאיר מויזניץ)

מיד אחי מיד עשו (כב, יב)

שלא אכשל לחשוב כמחשבתו של עשו המסתמך על כוחו ועוצם ידו, וידי לא תהא כידי עשו.

(רבי שרגא יאיר מביאלברז'יג)

ואתה אמרת היטב איטיב עמך (כב, יג)

אדם מישראל צריך להיות תמיד שבע-רצון, ופיו מלא תהלה להקב"ה על חסדיו. אם שואלים אותו לשלמו ולמצבו, ראוי שיענה ויאמר: "טוב, ברוך ה'!" ואם אין מצבו שפיר, עליו להשיב: "הוטב לי, ברוך ה'!" - ואפילו עדיין לא הוטב לו. אם אתה עושה כן, מודד לך הקב"ה מדה במדה ומיטיב לך באמת, שהרי לא ישאירך כוזב. ילד, שמתפאר באביו, כי טוב ורחום הוא - וכי סברא שיבוא אביו ויכחיש ויאמר: "לא כי אינני טוב?" חס ושלום! הוא שאמר הכתוב: "ואתה אמרת היטב" - אם תרגיל לשונך לומר על מצב בריאותך וכל ענייך שהם בטוב, שהיטבתי עמך - אזי באמת "איטיב עמך".

(רבי אשר הגדול מסטולין)

כי יפגשך עשו אחי ושאלך לאמר למי-אתה ואנה תלך ולמי אלה לפניך (כב, יד)

כאשר היצר הרע - עשו - מתלבש באיצטלא של ידידות - "אחי" - ומנסה לפתותך באמירה רכה - "לאמר" - הרי עליך להתבונן: "למי אתה" - מאין באת? - "ואנה תלך" - לאן אתה הולך? - "ולמי אלה לפניך" - לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון.

(רבי חיים מאיר מויזניץ)



הרה"ג משה פנחס זנדר שליט"א

המשך מהעלון ההקודם - פרק ב
הכנת מאכלי שבת

אכילת תבשילים ודגים

ג. טוב להכין לפחות שני תבשילים לכל סעודה (יג). וראוי לאכול דגים בכל סעודה (אלא אם כן הדגים מזיקים לו או שאכילתם אינה ערבה לו, שהרי השבת ניתנה לעונג ולא לצער (יד)).

ד. מנהגי ישראל בענין המאכלים של שבת יסודותם בהררי קודש, והובאו בספרים הקדושים הסברים למנהגים אלו, וכמה מהם הבאנו בהערה (טו).

הטמנת חמין

ה. מצוה להטמין חמין לשבת (או להשהות חמין על גבי הכירה), כדי שיאכל חמין בשבת, כי זהו מכבוד השבת ומעינוגה (טז). אבל מי שהחמין מזיק לו - מותר לו לאכול צונן. ומי שאינו מאמין בדברי חכמים, ואוסר אכילת חמין בשבת - חוששים שמא אפיקורס הוא (יז).

טעימת התבשילים

ו. מצוה לטעום מכל תבשיל בערב שבת, כדי לוודא שאינו צריך תיקון נוסף, (ובשבת עצמה בודאי מצוה לטעום מכל מין שהכינו), ורמז לכך "טועמיה חיים זכו" (יח).

פרק ג אפיית חלות - הפרשת חלה

א. אפיית חלות בערב שבת

נהגו הנשים מקדמת דנא (א) להשכים ולאפות חלות בכל ערב שבת (ב). שני טעמים נאמרו לכך:

א. מפני כבוד השבת (ג), כפי שנרמז בכתוב "והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו, את אשר תאפו אפו" (ד).

ב. זיכוי האשה במצות הפרשת חלה, שהיא אחת מג' מצוות המיוחדות לאשה (ה).

לפיכך ראוי להכין עיסה בכמות המתחייבת בהפרשת חלה, כפי שיבואר לקמן.

ב. הפרשת חלה

חיוב ההפרשה

א. עיסה שיש בה קמח שנעשה מאחד מחמשת מיני דגן (ו) בכמות של עשירית האיפה חייבת בהפרשת חלה (ז), וכל עוד שלא הופרשה החלה אסורה העיסה באכילה הן לכהנים והן לישראל.

ב. החלה המופרשת היא ממתנות הכהונה, אלא שבזמן הזה אינה ניתנת לכהנים משום טומאתה. (שהרי כל העוסקים בעיסה הם טמאי מתים) (ח).

ג. נחלקו הפוסקים בשיעור עשירית האיפה במידות זמנינו. יש הסוברים שחיוב ההפרשה בברכה הוא, בעיסה שיש בה לפחות 076.1 ק"ג קמח, ויש אומרים שרק אם יש בה לפחות 052.2 ק"ג קמח (ט). אבל מפרישים בלא ברכה מעיסות קטנות, ובלבד שיש בהן לפחות 002.1 ק"ג קמח (י).

ד. מצוה זו מוטלת הן על הנשים והן על האנשים, אך נהוג שהאשה מפרישה את החלה, לפי שהנשים הוזהרו במיוחד על מצוה זו, מפני שההפרשה היא מצורכי הבית והאשה מצויה בבית (יא).

זמן ההפרשה

ה. יש להפריש את החלה מבעוד יום, לפי שאסור להפריש

מבקש מרשם לתרופה מהרופא; תלמידה, המבקשת לשמע הסבר מפי מורתה; מדריכה מבקשת מחניכה להכין תכנית למסבה; דיר בבית משתף מבקש מנעד הבית להתקין לו פניסה נפרדת לביתו; חנוני מבקש מספק הלחם לשנות את מועדי חלוקת הלחם בחנותו. באחת: תקצר היריעה מלמנות את שרותינו זה לזה, המחייבים מאליהם רגש של הכרת טובה בין הבריות, עד כי "מרגיש כל אחד את עצמו כבעל חוב, המחייב גם אותו לעשות איזה דבר טוב" ("הליכות חיים").

אם יהיה אדם כפוי טובה כלפי אדם, שהלנה לו פסף, לא יוכל לקבל עוד הלואה... אם תהיה אחות גדולה כפוינת טובה כלפי אחות קטנה, שעוזרת לה בעבודות בית, תפסיד את העזרה; אם תהיה תלמידה כפוינת טובה כלפי חברתה, המסבירה לה את שיעורי הבית, תתקשה להכין שיעורי בית בעתיד... מהו המקור המשתף להכרת תודה זו? אין זו אלא אנכיות, המתבטאת ב"הכרת תודה" חיצונית, נמוסית, בבחינת "שמר לי ואשמור לך".

יכול אדם להרגיש בתוך לבו פנימה, אם הכרת הטובה שלו שטחית ונמוסית בלבד, או האם היא רגש מוסרי צרוף, הנובע מאהבת הבורא ומאהבת הבריות, שנבכרו בצלמו. חניכות, שחשות הכרת תודה כלפי מדריכה, שהתמסרה אליהן, רואות כבוד לעצמן למלא בקשה שלה, אבל אם אינן מכירות תודה, אלא מן השפה ולחוץ, הריהן רואות ככל תפקיד, שמטילה המדריכה, על כבוד; בת נאמנה להוריה חשה ספוג נפשי נפלא, בשעה שהיא עוזרת להם ומשרתת אותם, עד כי היא חשה אי נוחות בכה, שאמא בחרה להטיל תפקיד מסוים על אחותה, ולא עליה עצמה, ושואלת את עצמה, האם אין לאמא אמון בה, אבל בת, שמקומת מצות כבוד הורים רק כשאינה לה בחינה למחירת היום, ואין לה מסבה למחירת הליל, תתחכם באלף דרכים ואחת להטיל את תפקידיה על כתפי אחותה דוקא... ומי שאיננה חשה הכרת טובה לבוראה בכל ית ובכל שעה על כל נשימה ונשימה באפה, אף-על-פי שאומרת היא בלטה ובשטף "מודה אני" בכל בקר, מוצאת במשך היום "התרים" שונים לותר על תפלת מנחה בשעת הדחק ולפשרה על הכשר מהדר פחות על הגבינה, כי אין להשיג" את הגבינה בהכשר מהדר דוקא, ולותר על צבע צנוע של שמלה, כי "לא מצאה שמלה אחרת".

הפשרות, שמחפש לו אדם בעבודת הבורא, מקונו בכפיות טובה כלפי יוצרו ומחוללו, אשר ברב חסדו אפשר לו את עצם הבחירה במדת כפיות טובה! דבר זה גלה לנו בעל "שפת אמת" יצ"ל בואו להסביר את תשובת יוסף אל אשת פוטיפר: "וימאן ויאמר אל אשת אדוני: הן אדני וכל אשר יש לו נתן בידי... ולא חשה כי אם אותה... ואיה אעשה הרעה הגדולה הזאת, וקטאתי לאלקים?" מעצם נסוחו של פסוק זה - דרש בעל "שפת אמת" - יכול אדם ללמד תכסיסים מחכמים, שיעמדו לו במלחמת הוצרים, המתחוללת בנפשו תדיר. וכה אמר:

"יש ללמד מזה איך להשמר מהיצר הרע על-ידי ישוב הדעת, שהקב"ה מסר הכל לרשות האדם, אף כי היה ברשותו ית' שלא להיות פח לאדם לעשות נגד רצונו, רק בטובו מסר הכל לאדם, רק שיקבל אדם על עצמו על מלכותו ית', ומזה עצמו צריך לפל בושה על אדם, שלא יוכל לעשות נגד רצון הקב"ה, רק לעשות הכל לשם שמים".

כמו יוסף, שמסר לו אדונו שליטה על ביתו, כן מסר אדון העולם שליטה לאדם על גוף נפש, על דעת ועל פשרונות,

חלה בשבת וביו"ט (יב).

- ו. חיוב הפרשת חלה חל רק לאחר שנעשתה העיסה, והמפריש חלה מן הקמח אין זו חלה (יג).
- ז. לכתחילה מצוה להפריש את החלה מן הבצק בגמר עריכתו. שכח להפריש חלה מן הבצק - יפריש מן המאפה (יד).

כמות ההפרשה

- ח. מדין תורה אין שיעור לכמות ה"חלה" שיש להפריש מהעיסה. אולם חכמים קבעו שני שיעורים: אחד מעשרים וארבעה, ואחד מארבעים ושמונה. את השיעור הגדול, אחד מעשרים וארבעה מן העיסה, קבעו להפריש כשהחלה טהורה, ואילו את השיעור הקטן אחד מארבעים ושמונה, קבעו להפריש בחלת נחתום או כשהחלה נטמאה (טו).
- ט. בזמן הזה, שאין החלה ניתנת לכהנים משום טומאתם, די להפריש כלשהו, כדן התורה, אולם למעשה נוהגים להפריש שיעור "כזית" (טז).

ג. סדר ההפרשה

אופן ההפרשה

- א. מנהגים שונים הובאו בדברי הפוסקים (יז) בענין אופן ההפרשה, זמן אמירת הברכה ונוסח הברכה.
- ב. נהגו בהרבה קהילות (יח) להפריש את החלה באופן הבא:
 - א. נוטלים מעט מן העיסה מבלי לקרוא לה שם "חלה", ונוהגים ליטול "כזית".
 - ב. מניחים חתיכה זו ליד העיסה, כדי שההפרשה תהיה מן המוקף (- שהחלה הניטלת תהיה סמוכה לעיסה).
 - ג. אם יש בעיסה שיעור החייב בברכה (יט) מברכים: "בא"י אמ"ה אשר קדשנו במצוותיו וציוונו להפריש חלה" (כ), ויש המוסיפים: "מן העיסה" (כא) (ויש מעדות המזרח המברכים: "להפריש חלה תרומה" (כב)).
 - ד. נוטלים את חתיכת הבצק שהפרישו וקוראים לה "שם" באמירת: "הרי זו חלה" (כג).
 - ג. ויש שנהגו שלא להפריש כלל לפני הברכה אלא לברך תחילה ורק אחר כך ליטול את החלה ולהפרישה (כד).

מנהגים בשעת ההפרשה

- ד. שעה שמקיימים מצוה היא שעת רצון, ולכן נהגו הנשים להתפלל בשעת הפרשת החלה שיתן להן הקב"ה בנים צדיקים ויראי השם ויודעי שמו (כה).
- ה. יש הנוהגות לתת כסף לצדקה לפני הפרשת החלה (כו).

שריפת החלה

- ו. בזמן הזה שכולנו טמאי מתים, יש לשרוף את החלה, כדן כל תרומה וקדשים שנטמאו, שמצוה מן התורה לשרופם (כז). אם אין אפשרות לשרוף את החלה, יעטפנה בניילון ויזרוק לאשפה (כח).
- ז. החלה דינה כתרומה ואסורה לזרים, ובזמן הזה אסורה אף לכהנים מחמת טומאתם ודינה בזמננו ככל מאכל איסור. לפיכך אין לשרוף אותה בתוך כלי כשר, כגון מחבת, או בתנור האפייה הביתי, שהרי הכלי או התנור יבלעו מן החלה וייאסרו (כט), על - כן יש אפוא לשרוף את החלה במדורה בפני עצמה.
- ח. כמו כן ניתן לשרוף את החלה בלהבת כיריים של גז, אך יש להיזהר להניחה על ראש המבער עצמו ולא על החצובה, כדי שהחצובה לא תבלע מן החלה ותיאסר.
- ט. אם שרפו את החלה בתנור אפייה, יש לשאול חכם מה דין התנור והתבנית.

המשך בעלון הבא

את המקורות והערות להלכות והליכות שבת, אפשר לעיין בספר "משנת השבת" מאת הרה"ג משה פנחס זנדר שליט"א.

על רכוש ועל נכסים, אף-על-פי שִׁיכוֹל הֵיָה הַבוֹרָא לְהַגְבִּיל אֶת בְּרוּאָיו, לְבַלְתֵּי יִהְיֶה מְסֻגְלִים כֻּלָּל וְעָקָר לְפַעַל נִגְד רְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ - הָעֵנִיק לָהֶם בְּרַב רַחֲמָיו אֶת הַבְּחִירָה הַחֲפְשִׁית, הַמְבִטִיחָה לָהֶם גְּמוּל לַחַיִּי נְצָחִים או חֲלִילָה עֲנֹשׁ לְדָרְאוֹן עוֹלָם. חֻסֵד הַבְּחִירָה הַחֲפְשִׁית, הַמְעַנִּיקָה לְאָדָם הַרְגֵשֶׁת חֲרוֹת וְאֲדָנוּת - דִּי בּוֹ, לְכַאוֹרָה, לְעוֹרֵר בְּלֵב הַבְּרוּאִים בּוֹשֶׁה וְכַלְמָה מְפַנֵּי כָל דְּבַר עֲבָרָה, שְׁאִינוּ אֶלָּא כְּפִיּוֹת טוֹבָה כְּלַפֵּי הַגּוֹמֵל עִמּוֹ חֻסֵד זֶה.

אָבֵל כְּדַבְּרֵי "שְׁפַת אֱמֶת" וְצ"ל: דְּרַגַת "יִשׁוּב הַדַּעַת הַנִּ"ל בָּאָה עַל-יְדֵי שְׁוִימָאן' קִדְּם בְּלִי טַעַם". הֵי אֹמֵר: יִשׁוּב הַדַּעַת נּוֹבֵעַ דִּיןָקָא מְהַעֲדַר חֲשׁוּבֵי דַעַת. הַמְקַבֵּל עַל עֲצָמוֹ לְהִיּוֹת תְּמִים עִם אֲלֻקָּיו בְּכָל דְּרָכָיו בְּלֵא לְעָרְעַר וּבְלֵא לְהַרְהַר, וּמְנוּי וְנִמְנוּר עִמּוֹ לְהִיּוֹת בְּבַחֲיִנַת "מְמָאן" מִתּוֹךְ אֵינְסֻטִינְקֻט פְּנִימִי, שְׁאִינוּ תְּלִוי בְּשׁוּם שְׁקוּלִים שְׁכֻלְתַּנְיִים - זֹכָה מֵאֲלִיו לְהַשִּׁיג אֶת הָאֱמֶת, כְּדַבְּרֵי בְּעַל "שְׁפַת אֱמֶת":

"וַיִּמָּאן וַיֹּאמֶר... הִיא עֲצָה לְכָל אָדָם, שְׁיַעֲלָה עַל דַּעַתוֹ אִיךָ הִיָּה בְּרִשׁוֹתוֹ יִת' שְׁלֵא יִהְיֶה בְּרִשׁוֹת הָאָדָם לְעֲשׂוֹת שְׁלֵא כְּרְצוֹנוֹ... לְכֹן צְרִיךְ אָדָם לְהִתְבַּיֵּשׁ לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ, שְׁלֵא יִכַּל לְסוּר מְרְצוֹנוֹ, וְאִף-עַל-פִּי-כֵן יִשׁוּב זֶה בָּא לוֹ עַל-יְדֵי "וַיִּמָּאן" - שְׁמִיקָדָם צְרִיךְ אָדָם לְסוּר מֵרַע בְּלִי טַעַם, וְעַל-יְדֵי זֶה זֹכָה לְהַשִּׁיג וּלְהַבִּין הָאֱמֶת!" ("וַיִּשְׁב" תרל"ג, תרל"ד).

הֵן לוֹ הִיָּה הָאָדָם מְפִיר תּוֹדָה בְּאֱמֶת וּבְתַמִּים, הִיָּה מְתַיַּעַע מְמֵשׁ לְמִצָּא דְרָכִים לְהַפִּיר טוֹבָה לְבוֹרָאוֹ, וְכִיּוֹן שְׁלֵא הִיָּה מְשִׁיג לְעוֹלָם בְּקֶצֶר דַּעַתוֹ דְרָכִים לְהִסָּב נַחַת רוּחַ לְבוֹרָא, הַכְּתִיבָה לוֹ הַתּוֹרָה אֶת כָּל סִדְרֵי הַחַיִּים מְבַקֵּר עַד לְיָלָה, שְׁבִפְהֶם יִמְצָא הַקֶּב"ה נַחַת רוּחַ (וְהוּא עֲצָמוֹ יִהְיֶה הַמְאֻשֵּׁר בְּאָדָם, אִם אָף יִנְהַג לְפִיפְהֶם!). לוֹ הִיָּה אָדָם מְבִין, שְׁמִצְוֹת הַתּוֹרָה פְּשׁוּט מְשַׁחֲרָרוֹת אוֹתוֹ מִהַדְּאָגָה הָאִישִׁית הַנְּצָחִית לְחֲשָׁב בְּמָה יִכַּל לְהוֹדוֹת לְבוֹרָאוֹ עַל כָּל הַטּוֹב, אֲשֶׁר גָּמַל עִמּוֹ, לְעוֹלָם לֹא יִהְיֶה הַמְצְוֹת עַל בְּעִינָיו, שְׁהֵרִי "בְּלַעֲדָן הוּא מְמֵשׁ כְּפִאֶסִיר, הַנְּתוֹן בְּעַבְדוּת אֲהַבָה שֶׁל הַכֶּרֶת טוֹבָה, שְׁהוּא כְּכַפּוֹת מְמֵשׁ, וְאִינוּ יְכוּל לְתַן מְרֻגָע לְנַפְשׁוֹ, וְהַשְׁאֵלָה מְנַקֶּרֶת בְּלִבּוֹ וּבְמַחוֹ: מָה אֲשִׁיב לָה' וּבְמָה אֶקְדָּם וְאֶפְרִי" (רַבֵּי יִחְזַקְיָאֵל סַרְנָא).

וּמְכַלָּל זֶה יִלְמַד אָדָם אֶת פְּרִטֵי הַכֶּרֶת הַתּוֹדָה לְהוֹרִיו, לְמַחְנִכָיו, לְיַדִּיּוֹ, לְכָל הַקְּרוֹבִים וְהַרְחוֹקִים. הֵן יְכוּלָה הַכֶּרֶת תּוֹדָה לְהוֹרִים לְהַתְבַּטֵּא אֶפְלוּ בְּעֲשִׂית נַחַת רוּחַ לְהוֹרִים דִּיןָקָא עַל-יְדֵי שְׁקִידָה בְּלַמּוּדִים, תַּחַת אֲשֶׁר תִּשְׁמַשׁ שְׁקִידָה זוֹ עֲלָה לְהַפְטֵר מֵעֲזָרָה בְּבִית, וְיְכוּלָה הַכֶּרֶת הַתּוֹדָה לְמוֹרִים לְהַתְבַּטֵּא אֶף וְרַק בְּהַקְשָׁבָה דְמוּמָה בְּשַׁעוֹר, גַּם אִם לֹא תִמְיֵד הוּא מְעַנְּנָן בְּיוֹתֵר, וְיְכוּלָה הַכֶּרֶת הַתּוֹדָה לְיַדִּים לְהַתְבַּטֵּא בְּשִׁיחַת טְלָפוֹן לְבָבִית אַחַת, וְהַפּוֹשׁ הַהוֹדָיָה - הֵרִי הִיא כְּבָר מְחַצִּית הַהוֹדָיָה, וְאוֹלֵי הַפֶּל" ("הַלִּיכוֹת חַיִּים").

הַכֶּרֶת הַתּוֹדָה לְבִשְׁר וְדָם הֵרִיחֵי בְּכֻלָּל הַכֶּרֶת תּוֹדָה לְקַב"ה, אֲשֶׁר בָּהּ "הַשְּׁגַת הָאָדָם הִיא מְצַמְצָמֶת מְאֹד, וּשְׁפֹתָ דְלָה כְּדֵי לְהַבִּיעַ הַ"תּוֹדָה רַבָּה" בְּעַבּוֹר הַ"כּוֹס יְשׁוּעוֹת", שְׁהָאָדָם, הַצָּרְכָן הַכִּי גְדוֹל שֶׁל אוֹצֵר הַחֻסֵד הַשְּׁמִימִי, נִיְהַי מְשֻׁלְחָן גְּבוּהָ - שְׁלָחוֹן הַמְלֵא חֻסֵד עוֹלָמִי נְצָחִי" (שָׁם). וְעַל-כֵּן "הַחוּבָה הַזֹּאת מְטַלֵּת עַל הָאָדָם, שְׁיִהָא לוֹ הַרְצוֹן וְהַשְׁאִיפָה, שְׁכָל הַחַיִּים יוֹדוּ וְיִבְרְכוּ לַשִּׁי"ת, וְכָל חֲלָל נְפִשׁוֹ וּמְטַרַת חַיָּיו צְרִיכוֹת לְהִיּוֹת מְכַנְּנוֹת לְהַגִּיעַ לְרַגֵּשׁ תּוֹדָה זֶה" (שָׁם).

הַלּוֹאֵי נִזְכָּה לְכַוֵּן וְנִזְכָּה לְעֲשׂוֹת.

